

Kościół katedralny p. w. św. Wacława i Stanisława

2012-02-16

Najstarszy kościół katedralny wzniesiono zapewne na początku XI w., po ustanowieniu biskupstwa krakowskiego w 1000 r. Relikty fundamentów tej przedromańskiej bazyliki zachowały się w podziemiach kościoła.

Fundatorem kolejnej romańskiej katedry tzw. Hermanowskiej był książę Władysław Herman (panujący w latach 1079-1102). Budowę kontynuował jego syn Bolesław Krzywousty. Kościół poświęcono w 1142 r. Była to trójnawowa bazylika dwuchórowa z prostokątnym prezbiterium, dwiema kryptami (od wschodu i od zachodu) oraz dwiema wieżami od zachodu. Znaczne partie romańskiej budowli zachowały się do dzisiaj, m.in. krypta św. Leonarda, dolna część wieży Srebrnych Dzwonów, przyziemie wieży Zegarowej. Katedrę zniszczył wielki pożar w 1305 r. Budowę nowej, gotyckiej, rozpoczęto z inicjatywy Władysława Łokietka około 1320 r., z udziałem biskupa Nankera. Kościół poświęcono w 1364 r. w formie trójnawowej bazyliki z transeptem, prostokątnym prezbiterium i obejściem. W XIV i XV w. katedrę obudowano 19 kaplicami, z których większość później przebudowano.

Od zachodu kościół posiada dwie wieże, wyższą, zwaną Zegarową i niższą, Wikaryjską, zwaną także Srebrnych Dzwonów (zbudowana w XIV w.). Dolną kondygnację wieży Zegarowej zdobi kamienne laskowanie z 2 ćwierci XV w.; wyższą ceglana część wieńczy barokowy fryz z herbami Pomian oraz hełm z figurami śś. Stanisława, Wojciecha, Wacława i Kazimierza (1715-1716, projekt Kacper Bażanka).

Przy elewacji północnej katedry stoi wieża Zygmuntońska; początkowo była to budowla obronna powstała w 2 połowie XIV w., w 1412 r. zamieniona na dzwonnice katedralną. W 1521 r. zawieszono na niej dzwon "Zygmunt" (największy w Polsce), ufundowany przez króla Zygmunta I Starego, odlany przez ludwisarza Hansa Behama z Norymbergi. Obok wieży Zygmuntońskiej wznosi się budynek skarbcza katedralnego, gotycki (1481-1500), z herbami fundatorów biskupa Jana Rzeszowskiego (Półkozic) i kardynała Fryderyka Jagiellończyka (Orzeł Biały). Mieszczą się tu cenne dzieła sztuki (przedmioty liturgiczne, relikwiarze, naczynia, szaty, tkaniny, hafty), regalia i pamiątki historyczne.

Fasadę kościoła wieńczy trójkątny szczyt z figurą św. Stanisława (kopia rzeźby z XIV w., wykonana w 1899 r.), tarczą z orłem i poniżej rozetowym oknem (XIV w.). Z obu stron wejścia wznoszą się dwie gotyckie kaplice (XV w.) ozdobione laskowaniem, Świętej Trójcy od północy i Świętokrzyska od południa. W portalu wejściowym żelazne drzwi (3 ćwierć XIV w.) z monogramem Kazimierza III Wielkiego; po bokach płaskorzeźby Św. Małgorzata i Michał Archanioł (1320-22). W prezbiterium zachowały się elementy gotyckiej rzeźby: zworniki sklepienne (przed 1346), maswerki w blendach obok okien oraz fragmenty polichromii Św. Jan Ewangelista. W nawie pomiędzy oknami stoją posągi Ojców Kościoła: Św. Ambroży, Grzegorz i Hieronim (warsztat Wita Stwosza, koniec XV w.), Św. Augustyn (Zygmunt Langman, 1900). Okna transeptu i nawy wypełniają secesyjne witraże wykonane według projektu Józefa Mehoffera (1909-12 i 1917). Główny ołtarz barokowy powstał z fundacji biskupa Piotra Gembickiego (projekt Giovanni Battista Gisleni, około 1650) z obrazem

Chrystus Ukrzyżowany.

W centrum katedry znajduje się konfesja św. Stanisława, biskupa krakowskiego, głównego patrona Polski. Mauzoleum wzniesiono w latach 1626-29 według projektu Giovanniego Trevana lub Mattea Castellego. Pod baldachimem, na cokole, spoczywa srebrna trumna ze szczątkami św. Stanisława, wykonana w warsztacie gdańskiego złotnika Piotra van der Rennena (1669-1671), ufundowana przez biskupa Piotra Gembickiego. Jest to trzeci z kolei relikwiarz biskupa, pierwszy ufundowała w 1254 r. św. Kinga, drugi w 1633 Zygmunt III Waza (zrabowany przez Szwedów w 1657 r.). Ołtarz św. Stanisława jest jednym z najwybitniejszych dzieł wczesnobarokowych w Polsce. Pełnił funkcję Ołtarza Ojczyzny, tutaj dziękowano za triumfy Polaków, składano trofea wojenne, m.in. sztandary krzyżackie zdobyte pod Grunwaldem i chorągiew turecką spod Wiednia. W ambicie zwraca uwagę ołtarz Pana Jezusa Ukrzyżowanego z krucyfiksem królowej Jadwigi (koniec XIV w.) i jej relikwiarzem.

Wśród licznych epitafiów i nagrobków wyróżniają się pomniki królewskie w formie tumby nakrytej baldachimem i z leżącą rzeźbioną postacią zmarłego: gotycki Władysław Łokietka (baldachim neogotycki, 1901-1903), Kazimierza III Wielkiego, Władysław II Jagiełły (baldachim renesansowy według projektu B. Berrecciego, 1524), neogotycki Władysław III Warneńczyka (Antoni Madeyski, 1906); barokowe Michała Korybuta Wiśniowieckiego i jego żony Eleonory oraz Jana III Sobieskiego i jego żony Marii Kazimiery, wzniesione w latach 1753-1760 według projektu Francesco Placidi - wielofigurowe kompozycje z sarkofagami dźwiganymi przez jeńców tureckich; sarkofag św. królowej Jadwigi z białego marmuru, z leżącą postacią zmarłej (A. Madeyski, 1902)

Katedra otoczona jest wieńcem kaplic. Wśród nich wyróżnia się kaplica pw. Wniebowzięcia N.M.P. zwana Zygmuntofską, renesansowa, wzniesiona w latach 1519-1533 (na miejscu gotyckiej z XIV w.) z polecenia króla Zygmunta I Starego, według projektu Bartolomeo Berrecciego. Nakryta kopułą, z zewnątrz pokrytą złocną łuską z fundacji Anny Jagiellonki (1591-92). Warsztat włoskich artystów wykonał bogatą, płaskorzeźbioną dekorację wnętrza (arabeskową i groteskową), a w niszach posągi świętych i tonda z czerwonego marmuru z wizerunkami Ewangelistów oraz królów izraelskich. Do ściany przylega marmurowy, piętrowy pomnik nagrobny Zygmunta I Starego (B. Berrecci ?) i Zygmunta II Augusta (wyrzeźbił Santi Gucci w latach 1574-75, fundacja siostry władcy Anny Jagiellonki). W przedpiersiu stalli królewskich (1527-29) płyta nagrobna Anny Jagiellonki (S.Gucci, 1574-75). Otwierany ołtarz (projekt Peter Fl(tner), wykonany w Norymberdze w latach 1531-1538 przedstawia kute w srebrze sceny z życia Matki Bożej oraz malowane przedstawienia z historii zbawienia (Georg Pencz). Kaplica stała się pierwowzorem wielu późniejszych kaplic grobowych w Polsce i odegrała ogromną rolę w rozwoju polskiej architektury.

Kaplica pw. Niepokalanego Poczęcia N.M.P. zwana Wazów, wzorowana na Zygmuntofskiej, powstała z fundacji Jana II Kazimierza w latach 1664-1676 (na miejscu romańskiej z XIII w.). Przylega do południowej nawy katedry, barokowa, nakryta kopułą, z dekoracją architektoniczną i rzeźbiarską wykonaną z czarnego i różowego marmuru, alabastru, stiuku i drewna. W kaplicy znajduje się

wczesnobarokowy ołtarz, na ścianach marmurowe epitafia Wazów - królów Zygmunta III, Władysława IV i Jana II Kazimierza. Według tradycji tutaj znajdował się pierwotnie (do 1254 r.) grób św. Stanisława.

Z południowej strony wejścia głównego do katedry znajduje się kaplica pw. św. Krzyża, zwana Świętokrzyską, jedyna spośród średniowiecznych kaplic katedralnych, która zachowała większość swego pierwotnego wystroju; gotycka, wzniesiona w 3 ćwierci XV w., nakryta sklepieniem gwiaździstym z herbami Polski, Litwy i Węgier na zwornikach. Ściany i sklepienie zdobi polichromia wykonana przez artystów ruskich ze szkoły pskowskiej (1470 r.). W kaplicy znajdują się dwa gotyckie tryptyki, Św. Trójcy (1467 r.) i Matki Bożej Bolesnej (4 ćwierć XV w.) oraz nagrobek Kazimierza Jagiellończyka, wykonany przez Wita Stwosza (1492 r.), arcydzieło rzeźby późnogotyckiej w Europie - w kształcie tumbi z baldachimem, z leżącą postacią króla na wierzchniej płycie.

Przy południowym ramieniu obejścia, w kaplicy pw. Bożego Ciała i św. Andrzeja, zwanej Olbrachta, zachował się najstarszy w Polsce renesansowy pomnik nagrobny. Jest to nagrobek króla Jana Olbrachta wykonany w latach 1502-1505 zapewne przez Jorga Hubera z Passawy (?), z leżącą postacią władcy na tumbie. Bogato zdobioną niszę, w której spoczywa monument, wykonał Franciszek Florentczyk.

Do najlepszych dzieł architektury późnobarokowej w Polsce należy kaplica pw. śś. Macieja i Mateusza, zwana Lipskich, przy północnym ramieniu obejścia. Pierwotnie gotycka (XIV w.), przebudowana w latach 1631-1633 i 1743-1746 (projekt Francesco Placidi). W wystroju dominuje czarny marmur. Zwraca uwagę ołtarz z obrazem Św. Mateusz oraz nagrobek kardynała Aleksandra Jana Lipskiego (około 1746) w formie rozbudowanego katafalku.

Kaplica pw. śś. Kosmy i Damiana, zwana Zebrzydowskich (przy północnym ramieniu obejścia), pierwotnie gotycka z 2 ćwierci XIV w. została przekształcona w latach 1562-1563 w manierystyczne mauzoleum biskupa Andrzeja Zebrzydowskiego. Znajduje się tu nagrobek tego biskupa, wykonany przez Jana Michałowicza z Urzędowa (około 1560) - jeden z najwybitniejszych przykładów manieryzmu w Polsce.

Kaplica pw. św. Trójcy, zwana królowej Zofii, powstała w latach 1431-1433 z fundacji Zofii Holszańskiej, czwartej żony Władysława Jagiełły. Przebudowana w stylu neogotyckim w 1 połowie XIX w. i w latach 1899-1904 (projekt Sławomir Odrzywolski). Na uwagę zasługuje dekoracja malarska kaplicy (1902-1904, projekt Włodzimierz Tetmajer), będąca przykładem dzieła "ku pokrzepieniu serc" w okresie zaborów, łączącego wątki religijne z narodowymi. Przy wejściu pomnik hrabiego Włodzimierza Potockiego odkuty przez Bertela Thorvaldsena (1820-1830) zaliczany do najwybitniejszych dzieł rzeźby klasycystycznej w Europie.

Pod północnym ramieniem obejścia, w Krypcie Wieszczów Narodowych, spoczywają najwybitniejsi poeci polscy epoki Romantyzmu, Adam Mickiewicz (pochowany w 1890 r.) i Juliusz Słowacki (w 1927 r.). Pod katedrą znajdują się sklepione krypty, w większości wybudowane w XVI i XVII w., mieszczące groby królów i bohaterów

**Magiczny
Kraków**

narodowych (księcia Józefa Poniatowskiego, Tadeusza Kościuszki), wśród nich krypta św. Leonarda (XI/XII w.), będąca częścią romańskiej katedry. W 1936 r. urządzono w romańskiej, najniższej części wieży Wikaryjskiej kryptę marszałka Józefa Piłsudskiego, gdzie w mosiężnym sarkofagu spoczywają szczątki Naczelnika Państwa.